

- (۱۳۶۴) حقوق مدنی، قواعد عمومی قراردادها، تهران: بهنشر.
- محمود صالحی، جان علی (۱۳۸۱) حقوق بیمه، تهران: بیمه مرکزی ایران، چاپ اول.
- مشایخی، هدایون (۱۳۵۳) مبانی و اصول حقوقی بیمه، تهران: مدرسه عالی بیمه تهران، چاپ دوم.
- مطهری، مرتضی (۱۳۶۱) بررسی فقهی مسأله بیمه، تهران: میقات.
- موسوی بجنوردی، سید حسن (۱۳۷۱) القواعد الفقهیه، قم: اسماعیلیان، چاپ دوم.
- موسوی بجنوردی، سید محمد (۱۳۸۲) مجموعه مقالات فقهی، حقوقی و اجتماعی، عقد بیمه، تهران: پژوهشگاه امام خمینی و انقلاب اسلامی، چاپ اول.
- (۱۳۷۲) قواعد فقهیه، تهران: میعاد، چاپ بیستم.
- نجفی، محمد حسن (۱۳۸۷) فی جواهر التکلام، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- هوشنگی، محمد (۱۳۵۲) بیمه تکمیلی، تهران: نشریه مدرسه عالی بیمه تهران.

فعالیت‌های اجتماعی زن و تزامم آن با حقوق زوج با تأکید بر اندیشه‌های حضرت امام خمینی (ره)

عبدالحی توخچی^۱

زهرا حق محمدی فرد^۲

چکیده: توجه دین‌مبین اسلام به همه زوایای زندگی بشر و تأکید آموزه‌های دینی بر اهتمام مسلمانین به امور جامعه، مستلزم حضور زنان در صحنه جامعه است. اشتغال زن به فعالیت‌های اجتماعی گاه در تعارض با برخی از حقوق ناشی از زوجیت مانند حق استماع مرد و سایر مسئولیت‌های زن مانند نظارت بر تربیت فرزندان و... است. محروم نمودن زن از فعالیت‌های اجتماعی به پنهان‌علم انجام وظایف، نه تنها با فسان انسانی زن منافات دارد، بلکه موجب ایراد ضرر بر وی و جامعه است. بنابراین منع فعالیت اجتماعی زن موجب دو ضرر می‌شود: (۱) ضرری که ممکن است به مرد و خانواده وارد شود؛ (۲) ضرری که ممکن است به زن و جامعه وارد شود. راه حل این مسأله جریان قاعده لا ضرر است. ضابطه عمومی فقها در مواردی که دو ضرر متزاحم دارای شدت و ضعفند، با بر درجه شدت و ضعف متفاوت است. اگر ضرر عرفاً قابل اغماض باشد، مرد نمی‌تواند از فعالیت‌های اجتماعی زن مناهت کند. لکن در مواردی که ضرر غیر قابل اغماض باشد، اشتغال زن به فعالیت‌های اجتماعی تجویز نمی‌شود. اگر وضعیت دو ضرر مساوی باشد، فقها، مراجع به عموماً یا توسل به قرعه را برگزیده‌اند.

کلیدواژه‌ها: فعالیت‌های اجتماعی، حقوق زوجین، تزامم قاعده لا ضرر، تکالیف متقابل زوجین.

e-mail: atavajohi@yahoo.com

۱. عضو هیات علمی دانشگاه شاهد

۲. دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق پژوهشگاه امام خمینی و انقلاب اسلامی

e-mail: attorney-1386@yahoo.com

این مقاله در تاریخ ۱۳۹۰/۱۶/۲ دریافت و در تاریخ ۱۳۹۰/۷/۱۵ مورد تأیید قرار گرفت.

کانون خانواده به عنوان کوچک‌ترین نهاد اجتماعی که دارای بزرگ‌ترین نقش و کارکرد در جامعه است، همواره مورد توجه و مطالعه اندیشمندان علوم مختلف مانند روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، اقتصاد، حقوق و... قرار گرفته است و تمام راهنمایان بشر کوشیده‌اند که آن را مورد حمایت قرار داده، در حفظ و بقای آن مساعدت نمایند. رسول گرامی اسلام (س) هیچ بنیانی را در اسلام، محبوب‌تر از ازدواج و تشکیل خانواده ندانسته‌اند. علی‌رغم این مسئله، همواره مسائلی وجود دارد که این نهاد حساس و با اهمیت را با فراز و نشیب‌هایی مواجه ساخته و گاه موجودیت آن را تهدید می‌کند. تغییر موقعیت اجتماعی زنان پس از پیروزی انقلاب اسلامی و حضور گسترده آنان به عنوان بخشی از جمعیت فعال جامعه در عرصه‌های مختلف اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و... یکی از مهم‌ترین مسائلی است که امروزه خانواده و اعضای آن را با مسائل پیچیده‌ای مواجه ساخته است.

یکی از مهم‌ترین فروعی که در حوزه قانونگذاری در خصوص احکام و قوانین خانواده، در فقه و حقوق اسلامی، کاربرد وسیع دارد، قاعده «لاضرر» است. شهید مطهری در خصوص اهمیت این قاعده می‌نویسد:

یکی دیگر از جهاتی که به این دین خاصیت نمرکی و انطیاق بخشیده و آن را زنده و جاری‌نگه می‌دارد، این است که یک سلسله قواعد و قوانین در خود این دین وضع شده که کار آنها کنترل و تعدیل قوانین دیگر است. فقها این قواعد را قواعد «حاکمه» می‌نامند، مانند: قاعده «الاحرج» و قاعده «لاضرر» که بر سراسر فقه حکومت می‌کنند. کار این سلسله قواعد کنترل و تعدیل قوانین دیگر است. در حقیقت اسلام برای این قواعد، نسبت به سایر قوانین و مقررات خود حق «و تیره قائل شده است (مطهری ۱۳۷۶: ۱۳۶).

قاعده «لاضرر» که تعدیل‌کننده بسیاری از احکام و تصویب شرعی است، از نظر مستند و دلیل، دارای پشتوانه قوی و مستند است و روایات وارده است. این قاعده مورد پذیرش فریقین قرار گرفته و عالمان دو مذهب، در بسیاری از باب‌های فقهی بدان استناد جسته‌اند.

۱. «وَأَذَانًا لِّلنَّسَاءِ فَمَن لَّيَّنَّ قَوْلَهُنَّ وَأَتَمَّتْ كُفْرَهُنَّ مِنِّي وَأَتَمَّتْ كُفْرَهُنَّ مِنِّي...» (بقره: ۲۳۱)، «فَأَضْرَارُ وَالْيَدِ وَالْيَدِ وَالْيَدِ وَالْيَدِ...» (بقره: ۲۳۳) و...

به عقیده شیخ انصاری (انصاری ۱۴۱۰: ۲۷۹)، قاعده «لاضرر» بر کلیه احکام اولیه که ضروری از جانب آنها بر مکلفین وارد شود، حکومت دارد و به وسیله آن می‌توان احکام ضروری، اعم از وضعی و تکلیفی، را از مکلفین نفی نمود. خواه ضرر مادی باشد و مال و جان افراد را هدف گرفته باشد یا معنوی بوده و ناموس آنها را.

حال با عنایت به اینکه به محض وقوع عقد ازدواج، حقوق و تکالیف زوجین در برابر یکدیگر برقراری گردد و طرفین مکلف به رعایت حقوق یکدیگرند. مهم‌ترین سؤالی که در این پژوهش مطرح می‌شود آن است که آیا فعالیت‌های اجتماعی زن که مستلزم حضور او، اعم از فیزیکی و غیر فیزیکی (مانند فعالیت در فضاهای مجازی) در صحنه اجتماع است، اساساً تراحمی با تکالیف وی در قبال مرد دارد یا خیر؟ در صورت مثبت بودن پاسخ، نقش و جایگاه قاعده «لاضرر» در رفع این تراحم چیست؟ آیا جاری کردن قاعده «لاضرر» در جهت منافع و حقوق مرد و در نتیجه ممانعت از فعالیت‌های اجتماعی زن، مستلزم بروز ضرر در جانب زن به علت محروم ساختن وی از حق مسلم نیست؟ اساساً آیا می‌توان مصلحت فرد(مرد) را بر مصلحت جامعه ترجیح داد و جامعه را در بهره برداری از بخش عظیمی از نیروی فعالش (زنان) محروم نمود؟

ضرورت حل این معضل، نگارندگان را بر آن داشت که با بررسی نقش و جایگاه قاعده «لاضرر» در تراحم حقوق زوجین و در ارتباط با فعالیت‌های اجتماعی زن، با استمداد از فتاوی و سخنان گهربار حضرت امام خمینی (س) و سایر اندیشمندان در عرصه فقه و حقوق، پاسخی برای پرسش‌های یاد شده بیابند.

فرضیه مورد نظر در این مقاله عبارت است از اینکه: انجام فعالیت‌های اجتماعی توسط زن، با ایفای تعهدات خانوادگی سازگاری دارد. بر این اساس، مطالب منظور در سه گفتار ارائه می‌گردد.

۱) زن و فعالیت‌های اجتماعی

بر اساس ادله شرعی مربوط به نقش زن در جامعه اسلامی، به روشنی می‌توان دریافت که بالاترین وظیفه و نقشی که خداوند تعال زن را از نظر جسمی و روحی برای آن مهیا نموده است، سامان بخشیدن به امور خانواده و تربیت فرزندان است. علی‌رغم سفارشات فراوان ائمه (ع) در این زمینه

۱. الاضرر و الاضرار (شیخ طوسی ۱۳۶۵: ج ۱، ۱۴۷)، الاضرر و الاضرار علی المؤمن، (کلینی ۱۳۶۵: ج ۵، ۲۹۴) و...